

ОБРАЗЪТ НА ГЕОРГИ ДИМИТРОВ В ДЕТСКО-ЮНОШЕСКАТА ПРОЗА

МАРГАРИТА СЛАНОВА

Проблемът за героя — основен в творчеството на всеки писател и в литературата на всяко време — е един от централните проблеми в детско-юношеската литература. В нейните рамки обаче той има по-особени аспекти и е свързан с решаването на допълнителни творчески задачи. Защото героят в детската литература не само трябва художествено да възплащава духа на дадена епоха и идеала на художника за човека и неговото битие. Той трябва да отговаря и на естетическите потребности на читателя, да бъде за него пример за подражание, да го води внимателно и сигурно към Красотата, Истината и Доброто. Това е продиктувано от спецификата на художествения образ в литературата за деца и юноши, изграден съобразно с възрастовия комплекс на рецепиента и определени възпитателни идеи.

В стремежа си да открият и претворят идеалния герой в литературата писателите често се насочват към реалния герой в живота, към действителни личности с необикновена съдба, концентрирали у себе си духовната енергия на народа, борческия му устрем и порива му към съзидание в преломни, революционни епохи от неговото историческо битие. Така, търсейки в самата действителност естетически значимия характер, някои творци достигат до обаятелната личност на Георги Димитров — личност, доказала на дело способността си да открие в обективния ход на историята своето жизнено предназначение и да отстоява попълно и по-ярко от другите позицията си на човек, гражданин, комунист, революционер и вожд.

Още в средата на 30-те години съветските писатели, възхитени от подвига на Димитров по време на Лайпцигския процес, го приветствуват в писмо като представител на истинските хора на ленинската партия, като безстрашен борец за делото на социализма, „... чийто име и образ са достойни за пламенните страници на великата литература на социализма“¹.

Десетилетие по-късно, когато социалистическата ни литература пращи първите си свободни крачки, мнозина български писатели осъзнават като патриотичен дълг създаването на творби за своя бележит съотечественик. „Написването на такава книга е въпрос на патриотически дълг и чест за нашите книжовни работници“ — споделя в предговора на своята книга за Димитров Ангел Каралийчев. Авторът на „Наковалня или чук“ е убеден, че не е далеко денят, когато ще се появи достойната за великия българин вдъхновено написана книга, за която жадуват много хиляди хора по всички краища на земното кълбо.

¹ Цитирано по книгата на Дора Габе „Майка Парашкева“.

Образът на Димитров постепенно израства, художествено претворен и в поезията, и в белетристиката, и в документалната проза на новата ни социалистическо-реалистична литература. И днес, вече върху основата на една сравнително богата и многолика продукция, бихме могли да потърсим измеренията на този образ не само в общата, но и в детско-юношеската литература.

Няма поет с утвърдено име в съвременната поезия за деца, който да не е посветил своя творба на Димитров. В детско-юношеската проза — обект на внимание в настоящото изследване — принос за пресъздаването на образа му имат такива ярки писатели като Ангел Каралийчев, Дора Габе, Камен Калчев, Стоян Ц. Даскалов, Иван Василев. Към него се насочват и творци от по-новата генерация, например Ваня Филипова, Пламен Цонев, Любен Станев, Йордан Палежев и др. И всеки от тях скромно и отговорно нанася своя шрих върху литературния портрет на тази монументална и многостранно изявена личност.

Един по-общ поглед върху творбите на посочените автори, повечето от които са предназначени специално за младия читател, ни води към извода, че в подхода към темата и изграждането на характера превес има белетристичното пред документалното начало. Богатият фактологичен материал (изказвания, речи, статии, писма, записки и дневникът на Димитров, официални документи, спомени на негови близки, съратници и съвременници и други достоверни свидетелства), използван от писателите като информационен източник, по-често играе ролята на канава, скрит ориентир или отправна точка за творческата им инвенция, отколкото на основен структурообразуващ компонент.

Предпочитанието към похватите и средствата на чисто белетристичното поведение е свързано с насочеността на художествения образ към възприемателната система и естетическата подготовка на читателите и оттук — със стремежа на авторите да обрисуват облика на реалната личност в нейните конкретни жизнени прояви и среда по интересен и увлекателен начин. А това е трудно постижимо без творческа фантазия и свобода при организирането и оцветяването на фактите.

„Моята книга не е биография, нито очертава основните линии на гигантския му образ — пише в цитирания вече предговор А. Каралийчев. — Тя е само един скромнен опит да изобрази белетристично ония блестящи черти от неговия характер — непреклонна преданост и вяност до смърт на работническата класа, висок и пламенен ум, комунистическо безстрашие, неукротима борческа енергия, които направиха от малкия печатарски работник голям човек и му донесоха световна слава, всенародна обич и безсмъртие.“

Уточнявайки по този начин своите творчески задачи, в „Наковалня или чук“ писателят се насочва към такива възлови моменти от революционната биография на Димитров, които го представят с най-ярките му черти на общественик и борец, проявени в действие при конкретни обстоятелства и в определена социална среда.

Циклично обединени, разказите в тази книга отмерват мъжествените крачки на героя по драматичния му житейски път и открояват неговата фигура между съратници и другари („Първата светкавица“, „На Люлин е червено знаме“, „На чужда земя“), сред революционно настроените народни маси („В Искърския пролом“, „Пазете Димитров!“) или в пряко единоборство с врага („Народен закрилник“, „Неустрашимият“, „Окованият Димитров“). Заел гледната точка на обективния повествовател, писателят постига определени идейно-естетически внушения чрез пряката авторова характеристика и оценка на личностните качества на Димитров, чрез самоизявата му, в енергичното действие и мъдрото слово, както и чрез отражението на неговото активно човешко присъствие у другите.

Многобройните източници, използвани като документална основа на творбите, са останали извън тяхната художествена тъкан. Но някои похвати, като тем-

поралната конкретизация на по-важните случки и епизоди, запазените истински имена на действащите лица, вмъкването на публицистични откъси, цитати от дневника и от писма на Димитров и др., насочват читателското внимание към жизнената достоверност на белетристично претворените факти.

Подобен е подходът и в книгата с разкази „Вечният огън“ на Ваня Филипова. Въведените в структурата на художественото повествование документални свидетелства тук функционално доизграждат атмосферата на действието и косвено характеризират героя („Ден за лов на пеперуди“, „Вечерна среща на вежливост“) или подплатяват психологическата детайлизация в образа („В Черната джамия“, „Под сянката на един портрет“, „Моабитски дни и нощи“). Писателката дава естетическа оценка на неговия характер преди всичко през гледната точка на хората, у които той е съумял да извика вяра и възторг — Д. Благов — Дядо („Земно притегляне“), майката („Майка Парашкева“), миньорите и войниците („Подземна армия“), въстаниците („Плачът на телеграфиста“). Така тя успява да покаже ония качества в духовния облик на Г. Димитров, чрез които той се изявява като убеден и безкомпромисен борец за социална справедливост и любим идеен вожд на народа.

В този план изгражда неговия образ и писателят Стоян Ц. Даскалов в сборника „Разкази за Георги Димитров“. С вещото си белетристично перо той разкрива епизоди от апостолската дейност на младия синдикален деец и партийен функционер сред работници и селяни — в „Рудничари“, „Горещина“, „Ръцете“; от участието му като ръководител в стачните борби — в „Стачка“, „Вторият сигнал“, за да покаже обаянието на голямата личност и да потърси кълновете на пръснатите от нея семена в сърцата на обикновените хора — в „Машинист“, „Мъжка работа“, „Глашатай“, „Селски урок“, „Печеното агне“, „Осемте хляба“.

По художествен път писателят доказва неразривната връзка между идеи, думи и дела в обществената изява на Димитров и способността му чрез личния пример да събужда неподозирани сили и дарби в народната душа и да води революционната стихия на масите към подвиг и саможертва.

По-сложни творчески задачи откриваме в книгите „Син на работническата класа“ от Камен Калчев и „Майка Парашкева“ от Дора Габе. Те са свързани не толкова с избраната от авторите жанрова форма — повестта,² колкото със стремението им към задълбочена социално-психологическа мотивировка на характерите и с търсенето на ония фактори, които формират богатата и целеустремена личност на Г. Димитров. К. Калчев проследява израстването му като син на работническата класа въз основа на по-главните събития и факти от неговото лично и обществено битие, проектирано върху фона на идейно-класовите конфликти на епохата. А Д. Габе се насочва към корените на подвига, към източника на високите човешки добродетели, които Димитров притежава. И ги открива не само в героиката на времето, но и в здравата семейна атмосфера, крепена от духа на една майка-героиня.

Според Я. Явчуновски документалната проза рязко е съкратила дистанцията между понятията *този* и *тип*, тъй като взема като герой човек от самата действителност, и то преди всичко в пределното изразяване на неговата същност.

С това той обяснява и предпочитанието на съвременната документалистика към жанра повест, позволяващ да се представи характерът във връзка с група конкретни факти, като художествено се изследва не в цялата си пълнота, а се обръща към читателя с една най-съществена черта, без да е лишен от развитие, движение. Така документалистиката дава изображение на генералната черта върху

² В случая се отказваме от неясния и неточен термин „романизирана биография“, използван при жанровата класификация на подобен вид произведения.

фона на конкретизирани обстоятелства, генерализира същността на определен тип човешко поведение.³

На този принцип изгражда образа в своята биографична повест за Г. Димитров К. Калчев. Тръгвайки от детството на героя, авторът посочва как той отрано става самостоятелен и независим член на семейството и как постепенно в живота му обществената и политическата дейност заема централно място. И точно върху нея съсредоточава вниманието на читателя, за да проследи пътя на младия работнически деец до авторитетен кормчия на световния пролетариат. Жалоните по този път чертае борбата на българската работническа класа, затова водеща нишка в художествено-документалното повествование са нейните върхови моменти през първата половина на XX в. Като наслагва магистралата на движението на образа върху магистралата на Времето, писателят постига един пределно детерминиран характер и създава богат информационен пласт, подкрепен от въведения в текста обилен документален материал. Личността на Димитров изпъква преди всичко като социален феномен, роден от епохата, като ярка еманация на революционната енергия и таланта на трудещите се и тяхната партия. Ето защо нишката на личния му живот тук остава на втори план. Тя минава през неспокойния живот на семейството, през любовта и всеотдайността на близките му, през тревогите на майчиното сърце, за да очертае оная атмосфера на разбиране и сътрудничество, която помага на човека Димитров да издържи на изпитанията по „трънливия път на пролетарски революционер“, както той сам го определя.

Писателката Дора Габе, обратно, художествено възпроизвежда тъкмо тази по-тясна семейно-битова среда, която непосредствено влияе върху духовните качества на Димитров и през която като през чувствителен барометър минават бурите на неговия живот.

Търсейки преди всичко социалните измерения на личността, К. Калчев остава верен на своя подход и в произведенията си „Огнено лято“ и „Въстание“. Като поставя в центъра на вниманието образа на Времето, фокусирано в събитията преди и в дните на Септемврийското въстание, писателят същевременно очертава в техния ход облика на хората, избрани в този момент от историята да пишат драматичните ѝ страници.

Авторът изобразява характерите по принципа на контрастното им противопоставяне, в мигове, когато особено ярко се саморазкриват, но запазва правото си на пряка оценка и активно осмисляне на фактите. За деветоюнските събития в книгата му „Огнено лято“ четем: „Летописците оставиха много спомени от това време. Едни го нарекоха реванш и родолюбие, отечество и чест. А то беше насилие, измама, коварство, нощно разбойничество.“ Или на друго място в същата книга: „Трудни мигове! Тежки мигове! Именно мигове! Защото времето не чакаше. Времето изискваше да се действа бързо, без отлагане, без колебание.“

Темпераментно и категорично, с една открито изявена позиция, с подчертано умение да отбира фактите и документите и да си служи с техния език писателят успява да намери „мястото на героите и пораженците, на достойните и недостойните“ в тези епохални събития. А чрез образите на вдъхновителите и ръководителите на въстанието Димитров и Коларов той утвърждава своя художествена концепция за движещите сили и ролята на големите личности в общественно-историческия процес. „Сега, когато разгръщаме пожелателите страници на „Работнически вестник“ и четем уводните статии на Георги Димитров, изтръпваме от стихията на революционната му енергия и от оная прозорливост, която и до ден днешен звучи актуално“ — така К. Калчев пряко изразява възхищението си

³ Я. И. Явчуновский. Документальные жанры. Образ, жанр, структура произведения. Саратов, 1974.

от способността на великия българин да напипа вярно пулса на времето и да се сле с неговия ритъм.

Към изявата на титаничния му дух по друго време и при други обстоятелства се насочват в своите книги „Затвореният кръг“ и „Заледеният мост“ писателите Пламен Цонев и Любен Станев.

В повестта „Затвореният кръг“ Пл. Цонев представя характера на големия българин в момента на най-висок полет — дните на Лайпцигския процес, когато, изправен сам срещу нагlostта и главомаймаващото самочувствие на възходящия фашизъм, предрича неговата гибел и защитава достойнството си на човек, комунист, патриот и интернационалист чрез една мъжествено отстоявана и напълно съгласна позиция. В стремежа си да навлезе в психологията на основните образи и да потърси нравствените устои на подвига на Г. Димитров писателят дава преглед на художествената правда, определяйки произведението си като „драматична, психологическа повест, изградена върху напълно документален материал“. Като остава верен на историческата правда, той тръгва към художественото обобщение по пътя на свободното белетристично претворяване и оцветяване на фактите; чрез социално окрупнената характеристика на главните действащи лица, подчертана и при именуването им в текста — Големия българин, Студента, Славянина, Милорда; чрез динамичната смяна на гледната точка на повествователя и богатото асоциативно мислене, изразено в раздвижения диалог и напрегнатата вътрешномонологична реч, както и посредством езика на образното сравнение, метафората и символа.

Върху Дяволския кръг на безумното и злонамерено нацистко престъпление и Затворения кръг на ограниченото и пошло бюргерско съществуване релефно се откроява идейната и нравствена висота на Г. Димитров — неукротим в порива си към свобода и справедливост, величествен в смелостта си да отстоява по съвест своите комунистически идеали и своята човешка правда. Обаянието на неговата личност писателят вижда не само в превъзходството му при преките словесни престрелки с врага, но и надниквайки в душата му в миговете на задълбочено самовглъбяване сред самотата на затворническата килия.

С особено внимание художникът е обрисувал образа на баба Парашкева, акцентувайки върху окуражаващото ѝ присъствие и духовната връзка между нея и сина, за да утвърди идеята за нравствената сила на многострадалната българска майка, в сиромашката люлка и тъжните песни на която са дълбоките корени на героизма у българина.

С намерението да покажат първите кълнове на тези здрави корени в някои книги, предназначени за по-малките читатели, авторите се насочват по-определено към годините на учение и възпитание, на израстване и възмъжаване на героя, като например книгите „Малкият учител“ от Иван Василев — с разкази за детството на Г. Димитров, и „Ученикът от първия ред“ от А. Йорданов и М. Сукманджиева — документална повест за детските и юношеските му години.

С белетристичен дар и проникновено познаване на детската психология Ив. Василев изгражда творбите си около интересни случаи от ежедневието на малкия Георги и взаимоотношенията му с родителите и възрастните хора, с неговите братя и сестри, с другарите му в учението и игрите. Сиромашкият им дом със скромната трапеза и недоимка, но и с разбирателството и взаимопомощта между родителите и многолюдната им челяд, бедната улица в крайния градски квартал и училището са естествена среда, в която расте и се калява момчето. Тази среда е представена непосредствено и живо с атмосферата ѝ на радости и грижи, на човешко съпричастие и конфликти, често пречупена през призмата на детската впечатлителност и чувствителността на детското сърце. Тя формира у момчето човешко достойнство, доброта и отзивчивост, отговорност за собствените дела, любов към истината и справедливостта, към знанието и

труда, като създава необходимата основа, върху която по-късно се изграждат качествата на революционера и народния трибун. Всичко това писателят е успял да изобрази в достъпна и увлекателна форма, доказвайки своя добър художествен усет и таланта си на детски писател.

Много по-висока мяра на документалност, но за сметка на естетическата мяра, откриваме в повестта „Ученикът от първия ред“. Наситена с богат информационен заряд, тя възсъздава атмосферата на ученическите и ранните младежки години на Димитров, когато той получава първите уроци в редовете на работническата класа. Но образът на ученика и младия печатар губи своята психологическа уплътненост и дълбочина в рамките на твърде обстоятелственото и пренаситено с факти повествование.

Особена художествена стойност имат ония книги, в които документалното начало тръгва от личния спомен и намира здрава опорна точка в позицията на разказвача, очевидец на описваните случки и действия.

В детско-юношеската проза за Димитров такъв характер имат книгите на Петър Димитров-Рудар „Разкази за Георги Димитров“ и „Заветите на Георги Димитров“. Творбите в първата от тях са интересни не само с достоверността на спомена за видяното и преживяното от автора в непосредствения досег с голямата личност, не само с вълнението и искреността на тона, но и с това, че насочват детското внимание към една по-малко позната страна от живота на Димитров — дейността му като държавник и учител на младото поколение.

Някои творби писателят изгражда върху принципа на „разказ в разказа“ — за малко известни епизоди от своя житейски път разказва самият Димитров. В други творби авторът го представя отблизо такъв, какъвто го е запомнил в последните му години — внимателен и отзивчив към околните, скромни и възпитателен към себе си, оживен в разговори с новите стопани на държавата или замечтан за бъдещето на родината.

Но повечето от разказите пресъздават атмосферата на оная бащинска грижа и топлина, с която Димитров обгражда своя син и децата на България, на непринудени беседи, в които им дава уроци по нравственост и родолюбие.

С чувството на задължение пред паметта на този обаятелен човек, както и пред жадуващите за неговата правда млади хора, Петър Димитров-Рудар пристъпва към другата си книга като към „книга-отговор на всички, които пожелаха „да видят“ по-отблизо любимия вожд и учител на нашия народ и които искат да се учат от него“. Това определя и директния ѝ агитационно-възпитателен характер, и публицистичния ѝ патос, изразени лаконично в заглавието — „Заветите на Георги Димитров“, както и мястото на тази книга на границата между документалната проза и публицистиката.

Един от заветите на Г. Димитров, отправен към детските писатели още през 1935 г., е да изобразяват героичното в своето време и героя на епохата — комуниста, който трябва да бъде пример за подражание и вдъхновител на младото поколение. Изпълнявайки този завет, българските писатели виждат в необикновената му личност и в безсмъртното му дело възможност да откриват път към художествено обобщение, към свои идейно-естетически решения на проблема за нравствената същност на човека-комунист и неговата социална мисия.

Постигнатото до този момент дава основание да обобщим, че българската литература пише и ще пише онази вдъхновена книга, в която всеки истински творец би могъл да отвори своя страница за Георги Димитров.